

Nicolaj Hougaard Haugli

Okkupasjonsmaktens rekvirering av eiendommer i Oslo sentrum under andre verdenskrig.

En samtidsarkeologisk analyse av okkupasjonsmaktens bruk og kontroll av setrale bygg i Oslo sentrum.

Bacheloroppgave i Arkeologi

Veileder: Marek E. Jasinski

April 2022

Nicolaj Hougaard Haugli

Okkupasjonsmaktens rekvirering av eiendommer i Oslo sentrum under andre verdenskrig.

En samtidsarkeologisk analyse av okkupasjonsmaktens bruk og kontroll av setrale bygg i Oslo sentrum.

Bacheloroppgave i Arkeologi
Veileder: Marek E. Jasinski
April 2022

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske og klassiske studier

Kunnskap for en bedre verden

Innholdsfortegnelse.

1. Innledning	3
1.1 Empiri, Teori og metode.	4
2. Definisjoner og Begrepsforklaring.	4
2.1 Smertefull kulturarv.	4
2.2 Samtidsarkeologi.	4
2.3 Konfliktharkeologi	5
3. Bakgrunnshistorie.	6
3.1 Okkupasjonen av Norge.	6
3.2 Forskningshistorie.	7
4. Undersøkelse av eiendommene i den Sentrale aksene.	8
4.1 Bygninger som maktsymboler.	8
4.2 Slottsplassen 1, Slottet.	9
4.3 Karl Johans gate 22, Stortingsbygningen og Stortingsgata.	13
4.5 Karl Johans Gate.	17
4.4 Karl Johans gate 47, Universitetet.	18
6. Konklusjon og veien videre.	21
6.1 Den tyske rekvireringen av den sentrale aksene.	21
6.2 Veien videre.	22
7. Litteraturliste:.....	23

Figurliste.

Figure 1: Tyske tropper eskortert av norsk politi marsjerer ned Karl Johan om ettermiddagen 9. april 1940. - Foto Creative Commons	6
Figure 2: Tysk propagandaplakat Hentet fra: Hjemmefrontmuseet, fra 1943.	8
Figure 3: Slottet interiør. Foto: Ukjent/ Oslo Museum	10
Figure 4: Tysk parade i Karl Johans Gate. Foto NTB/Scanpix	10
Figure 5: Vanter strikket med Kongens monogram og valgspåk (Foto: Scanpix)	11
Figure 6: Kong Haakons lommeutgave av grunnloven. (Foto: Julie Alexandra Lie Pau, Det kongelige hoff)	11
Figure 7: Kart av Oslo fra 1940, Karttegner: Sigurd Bjerkelund, Hentet fra: https://www.oslo.kommune.no/OBA/kart/1940/index.html	12
Figure 8: Stortingsbygningen under andre verdenskrig, med tysk propagandaplakat og hakekors i flaggstangen. Foto: NTB/Scanpix	13
Figure 9: Sagasøylen utstilt på museum i Elvesæter. Hentet fra: https://elveseter.no/sagasoylen	14
Figure 10: Terbovens losje anno 1941 og 2020. Foto: Riksarkivet og Rune Eriksen	15
Figure 11: Kart av Oslo fra 1940, Karttegner: Sigurd Bjerkelund, Hentet fra: https://www.oslo.kommune.no/OBA/kart/1940/index.html	15
Figure 12: Terboven i stortingssalen. Maleriet «Eidsvold 1814» er skjult bak hakekorset. Foto: Stortingsarkivet	16
Figure 13: Propagandapaviljong på Studenterlunden, november 1940. Foto festningsverk.	17
Figure 14: Kart av Oslo fra 1940, Karttegner: Sigurd Bjerkelund, Hentet fra: https://www.oslo.kommune.no/OBA/kart/1940/index.html	18
Figure 15: Fra Universitetsplassen i Oslo under Quislings tale 15.5.1944. Plakatene er markert: Til samling og kamp mot Bolsjevismen. Foto: Riksarkivet	19
Figure 16: Universitetets aula anno 1941 og anno 2017. Foto: Riksarkivet og Rune Eriksen	20

1. Innledning.

I År (2022) er det 77 år siden andre verdenskrig tok slutt, generasjonen som opplevde krigen er i ferd med å forsvinne som fysiske levninger fra denne perioden. Den nye generasjonen som ikke opplevde dette traumaet vil på dette grunnlaget ha en annen innsynsvinkel som i mindre grad påvirkes av følelser og minner, men heller materielle bevis og kulturminner. Et nytt perspektiv har vokst frem de senere årene hvor holdningene om å bevare den smertefulle delen av kulturarven er viktig for den nasjonale identiteten til Norge. (Wilberg, 2016, s. 7)

«Holdningene til kulturminner fra andre verdenskrig har endret seg i takt med den politiske og samfunnsmessige utviklingen siden 1945. Tilnærmingen har svingt fra bevisst fortielse og fjerning av spor, til pragmatisk gjenbruk og et erkjent ønske om å bevare også denne delen av historien.» (Wilberg, 2016, s. 9)

En endring i holdning gir oss mulighet til å belyse krigen i et helt nytt perspektiv. Likevel har den kollektive erindringen om den smertefulle kulturarven dannet et særskilt bilde av krigen i Norge som ikke kan oversees. Den smertefulle kulturarven omhandler som begrepet selv tyder på en smertefull tid for en gitt kultur, gruppe eller et samfunn. Etter krigen har motstand og heltemot blitt høyt fremmet i den kollektive erindringen, dette er en naturlig prosess ved kollektive erindringer da et fellesskap ofte vil glemme det vonde og minne det gode. I Norge har det dannet seg et lignende bilde på okkupasjonstiden, fortellinger fra Norge under krigen setter ofte søkelys på motstandsbevegelsens miljø og skjebne. Dette fremmes tydelig i filmindustrien, dagens historiske filmer som omhandler andre verdenskrig i Norge tar ofte for seg enkeltpersoner eller grupper med heltemodige prestasjoner som Max Manus, den 12. Mann eller Spionen. Dette har ført til mindre fokus på andre aspekter rundt den smertefulle kulturarven, eksempelvis okkupasjonsmaktens bruk og kontroll over kulturlandskapet.

Det at den sentrale akselen i Oslo bestående av Slottet, Karl Johan, Universitetet og Stortinget var

bebodd og kontrollert av tyskere under krigen er skambelagt og smertefullt for Norge. Det at Kongen og regjeringen måtte flykte ut av sitt eget land er smertefullt for den kollektive nasjonalismen.

Det å belyse det smertefulle ved okkupasjonsmaktens kontroll og bruk av disse hovedbyggene er viktig for Norges nasjonal arv da kulturlandskapet disse byggene fremmer er et av de fremste markørene på Norges byråkrati og nasjonalisme. Disse byggene ble tidlig okkupert og ble mye brukt av okkupasjonsmakten under krigen, de ansees derfor som krigsminner. Man må derfor stille spørsmålene, hvordan brukte okkupasjonsmakten disse byggene og hvorfor valgte de akkurat disse? Disse spørsmålene legger grunnlaget for denne oppgaven hvor formålet er å bruke det arkeologiske kildematerialet til å undersøke det smertefulle kulturlandskapet både fra et fysisk, men også fra et symbolsk perspektiv. Med dette formålet som utgangspunkt blir problemformuleringen til oppgaven slik:

En samtidsarkeologisk analyse av okkupasjonsmaktens kontroll og bruk av det sentrale kulturlandskapet i Oslo bestående av Slottet, Karl Johan, Universitetet og Stortinget.

Hvorfor og hvordan brukte okkupasjonsmakten disse hovedbygningene og hvilken ideologisk betydning hadde det?

Grunnlaget for at jeg valgte å fokusere på den sentrale aksen i Oslo skyldes at krigshistorien fra stedet er veldig preget av smertefull kulturarv, men også nasjonalisme og makt. Samtidig har kulturlandskapet blitt lite forsket på fra et arkeologisk perspektiv. Etter en samtale med Oslo-Byantikvar Janne Wilberg ble det tydeliggjort for meg at det i liten grad har vært forskning og kartlegging av krigslandsskapet fra andre verdenskrig i Oslo før nylig (Personlig kommunikasjon). Bruken av arkeologisk teori og metode vil egne seg godt under en slik problemformulering da arkeologien bidrar til å gi oss en dypere forståelse av den smertefulle kulturarven. Problematikken rundt undersøkelser av den smertefulle kulturarven forekommer gjennom den sensitive og smertefulle tematikken. Kulturarv er aldri objektiv, derfor er det viktig at undersøkelser gjøres ansvarlig med omtanke og respekt i førersetet.

1.1 Empiri, Teori og metode.

Det finnes et hav av kildemateriale fra denne perioden som omhandler andre verdenskrig i hele Norge, jeg har valgt å avgrense oppgaven til den sentrale aksen i Oslo samt Victoria terrassen og Fornebu. Kildematerialet jeg har valgt å bruke er artikler, fotografier og historiske tekster som tar for seg temaer som smertefull kulturarv, samtidsarkeologi, invasjonen, okkupasjonsmakten og Oslo under krigen. Jeg har konsentrert meg om kildematerialet som omhandler de respektive byggene i den sentrale aksen. Som teoretisk tilnærming til denne oppgaven benytter jeg meg av samtidsarkeologisk teori. Samtidsarkeologien studerer den nære fortid, og passer derfor som teoretisk tilnærming da jeg skal analysere en periode fra vår nære fortid (Burström, 2007, s. 11). Samtidig skal jeg bruke smertefull kulturarv som teoretisk tilnærming da temaet jeg tar for meg berører en smertefull periode. Den smertefulle kulturarven kan bidra til å belyse de ideologiske og kulturelle aspektene ved okkupasjonen av Oslo. Av metode skal jeg benytte analyse som hovedverktøy for undersøkelsen. Herav bruker jeg analyse av bygninger, materiell kultur, landskap og analyse av det ideologiske landskapet.

2. Definisjoner og Begrepsforklaring.

2.1 Smertefull kulturarv.

Smertefull kulturarv, også referert til som «Painful heritage» har de siste årene hatt en stor fremvekst for forskningsfeltet av krigsminner i Norge. Fremveksten av oppmerksomhet rundt den smertefulle kulturarven har fått stor innflytelse av forskningsprosjektet Painful Heritage- Cultural Landscapes of the Second World war in Norway. Phenomenology, Lessons and Heritage management som startet i 2010. Prosjektet er et samarbeid mellom NTNU og Falstadsenteret, og ledes av NTNU professor Marek E. Jasinski. Målet med dette prosjektet er å øke bevisstheten på forskning rundt det kognitive og materielle kulturlandskapet fra andre verdenskrig i Norge. (Jasinski, Solheim, & Seim, 2012, s. 263)

2.2 Samtidsarkeologi

«The archaeology of the contemporary past is a new and interdisciplinary field of research that intersects with heritage studies, art, ethnography and modern history» (González-Ruibal, 2014, s. 1) Denne definisjonen beskriver hvordan samtidsarkeologien vi i

dag praktiserer ble fremstilt da den først ble belyst på sent 1990-tallet. For å forstå samtidsarkeologiens fremvekst er det viktig å påpeke hva grunnlaget og formålet var da disiplinen først ble belyst. På 1800-tallet var det intet klart skille mellom fortid og nåtid, arkeologien samt antropologien undersøkte ofte dalevende samfunn, problemet var at de kun undersøkte ikke-industrielle samfunn (González-Ruibal, 2014, s. 1). Dette perspektivet fikk de senere årene et dårlig rykte da det ble ansett som rasistisk og forenklet evolusjonisme. På 1950-tallet vokste et nytt perspektiv frem rundt forskningen på samtiden. Arkeologer fornyet sin interesse for den moderne verden gjennom en ny metode; etnoarkeologi. Sammen med en ny teoretisk tilnærming; prosessualisme (González-Ruibal, 2014, s. 1). I likhet med det forrige århundre undersøkte etnoarkeologien tradisjonelle samfunn grunnet at formålet med undersøkelsene var å danne analogier for å forstå fortiden og ikke nåtiden (González-Ruibal, 2014, s. 1). Det var ikke før på 1970-tallet at samtiden ble studert med formål om å få en bedre forståelse på nåtidens samfunn (González-Ruibal, 2014, s. 2). Dette i seg selv var en stor utvikling i dagens oppfatning og praktisering av samtidsarkeologien. Likevel var det ikke før i 2001 at samtidsarkeologien vi i dag praktiserer fikk sin fremvekst. Fremveksten av disiplinen skyldes i stor grad publikasjonen av boken *Archaeologies of the contemporary past* (Buchli & Lucas, 2001). Boken belyste et sterkt teoretisk grunnlag til arkeologisk forskning på samtiden. Et viktig perspektiv vokste frem som omhandlet at det ikke bare er perioder og kulturer som er viktig for samtidsarkeologisk forskning, men også forholdet mellom menneskets atferd og sosiale prosesser (González-Ruibal, 2014, s. 2).

Samtidsarkeologi er som tidligere nevnt studie på nær fortid, likevel er det debattert når den «nære fortiden» begynner. I Storbritannia blir samtidsarkeologen sett fra et postmodernistisk perspektiv hvor «den nære fortiden» kun strekker seg til de siste 50 årene (González-Ruibal, 2014, s. 2) Et annet perspektiv om når den «nære fortiden» begynner bygger på det faktum at moderne tid begrunnes av hva som høres til i samme tidsperiode. Med dette perspektivet som utgangspunkt vil den «nære fortid» inkludere første verdenskrig grunnet at vi i dag lever i samme historiske fase (González-Ruibal, 2014, s. 3)

Samtidsarkeologisk metode bygger på analyse av materielle spor fra samtiden, deriblant undersøkes kilder som aviser, bøker, foto, film, innspillinger av radio og tv. I tillegg kan det i noen tilfeller undersøkes på fysiske levninger som opplevde hendelsene som undersøkes (Burström, 2007, s. 7).

2.3 Konfliktarkeologi

Konfliktarkeologien er en subdisiplin av samtidsarkeologien. Feltet tar for seg forskning på historiske militære fort, leirer, fengsler og slagmarker, samt luftfelt, flyvraksteder og skipsvrak (Scott & McFeaters, 2011, s. 104). Konfliktarkeologien har de senere årene gått igjennom en viktig kronologisk fase hvor feltet belyser diverse agendaer tilknyttet konflikter, ofte assosiert med konflikter som omhandler den andre verdenskrig (Carr & Jasinski, 2013, s. 37-38). En faktor av den siste kronologiske fasen er at arkeologiene har måttet tilpasset seg arbeidet til en mer interdisiplinær studie, innad i dette tverrfaglige feltet inkluderes derfor studier som antropologi, historie, politikk, litteratur og kunst (Carr & Jasinski, 2013, s. 37). Som en arkeologisk disiplin er formålet å forske på historien gjennom det arkeologiske kildematerialet. Som et interdisiplinært felt er det likevel ikke bare forskning på det fysiske og materielle landskapet, det er også en ideologisk faktor som

spiller en viktig rolle. Den ideologiske faktoren innebærer tre begrep; arv, hukommelse og identitet. Disse ideologiske begrepene sammen med materialitet og landskap er alle bærebjelker innad i den konfliktarkeologiske forskningen (Carr & Jasinski, 2013, s. 38-39).

Den arkeologiske vurderingen av konfliktrelaterte historiske hendelser har begynt å undersøke andre aspekter ved krig og konflikt (Scott & McFeaters, 2011, s. 104). Disse aspektene inkluderer undersøkelse av sentrale steder annet enn slagmarker som spilte en viktig rolle under krigen, som militære støttefasiliteter, leirer, baser, arsenaler, logistiske støtteprosesser, krigsfanger, internering og konsentrasjonsleirer (Scott & McFeaters, 2011, s. 104). Konfliktarkeologien er svært relevant til denne oppgaven da jeg skal undersøke noen av disse aspektene ved okkupasjonen av den sentrale aksen.

3. Bakgrunnshistorie.

3.1 Okkupasjonen av Norge.

9. april 1940 ble en skjebnesvangers dag for Norges krigshistorie. Operasjon Weserübung ble igangsatt av tyskerne. Operasjon Weserübung var en strategisk militær operasjon hvor formålet var at Tyskland skulle ta over viktige knutepunkter i Norsk territorium, disse knutepunktene inkluderte: Oslo, Kristiansand, Egersund, Stavanger, Bergen, Trondheim og Narvik (Larsen. S, 2005, s. 39). Operasjonen skulle starte med at krysseren Blücher samt mindre skip skulle ta seg gjennom Oslofjorden hvor målet var å frakte tyske soldater inn i hovedstaden. Hovedmålet for Tyskland den 9. April var å ta kongen og regjeringen til fange som skulle resultere i en rask norsk kapitulasjon (Kongehuset, 2020, pkt. 1). Operasjonen

Figure 1: Tyske tropper eskortert av norsk politi marsjerer ned Karl Johan om ettermiddagen 9. april 1940. - Foto Creative Commons

gikk ikke som planlagt da det Norske kystforsvaret oppdaget skipene ved Færder og senere Bolærne fort. Meldinger om fremmede skip ble sendt videre til Oscarsborg festning som ligger strategisk da det ligger der Oslofjorden er smalest. Kommandant for Oscarsborg

festning, oberst Birger Eriksen beordret til angrep mot skipene, Blücher ble truffet av kanoner og torpedoer som førte til at krysseren sank i Drøbaksundet natt til 9. April 1940 (Kongehuset, 2020, pkt. 1). Dette angrepet stanset den tyske okkupasjonen nok til at den Norske kongefamilien samt regjeringen klarte å komme seg til sikkerhet før Oslo ble overtatt av tyskerne (Kongehuset, 2020, pkt. 1).

Det ble også utført luftoperasjoner av Tyskerne hvor tyske soldater landet ved Fornebu flyplass. Rundt middagstid den 9. April ble Fornebu flyplass tatt over av tyske soldater (Christophersen, 1972, s. 11). De landsatte tyske soldatene ble eskortert av norsk politi inn i hovedstaden like etter de hadde landet på Fornebu (Christophersen, 1972, s. 11-12).

Norge var ikke i militær stand til å forsvare en invasjon av landet da de hadde nedrustet sine militære styrker de siste årene. I Sør-Norge var det kamper i rundt tre uker før landområdene var under tysk kontroll (Christophersen, 1972, s. 12). Under kampene fikk tyskerne stadig forsterkninger, da kampene var over var det nærmere 100 000 tyske soldater i Sør-Norge (Christophersen, 1972, s. 12). Etter tyskerne fikk kontroll over Norge ble en rekke tiltak iverksatt, blant annet omhandlet bygningsprosjekter, rekvirering og infrastrukturtiltak i landskapet (Wilberg et al., 2016, s.10). Med over 100 000 tyske soldater i landet var det naturlig at det ble bygget og rekvirert bygg som kunne huse alle soldatene. Bare i Oslo kan vi med sikkerhet avklare at tyskerne oppførte mer enn 1000 bygg fordelt på 59 leirer (Wilberg et al., 2016, s.10). Viktigst og mest sentralt av alle bygg var byggene som utgjorde den sentrale aksene. Disse inkluderer byggene stortinget, slottet, universitetet og gaten som forbinder de- Karl Johans Gate. Denne aksene var selve sentrum av hovedstaden og ble derfor rekvirert tidlig av tyskerne. De aller fleste byggene som ble rekvirert i Oslo hadde som formål å huse soldater og andre tyske folk, men byggene som utgjorde den sentrale aksene spilte en helt spesiell rolle da byggene fungerte som hovedkvarter for tysk kontroll av Norge.

I motsetning til mange andre europeiske hovedsteder ble ikke Oslo offer for store krigshandlinger, dette innebærer at Oslo i liten grad ble utsatt for bombing og andre former for militære ødeleggelser (Osloleksikon, 2020, pkt. 1). En faktor av dette er at byens grunnleggende struktur ikke ble endret stort under okkupasjonstiden (Osloleksikon, 2020, pkt. 1).

3.2 Forskningshistorie.

Vi lever i dag i et kulturskifte hvor holdningene rundt den smertefulle kulturarven er endret til et ønske om å bevare også den smertefulle delen av historien. Selv om det i dag har vært en tydelig fremgang i forskningen på krigsminner fra samtiden har det likevel blitt foretatt få undersøkelser på krigsminner fra Oslo-området, kildematerialet er fragmentert og forskningen på okkupasjonsmaktens byggevirksomhet er nærmest ikke-eksisterende (Wilberg et al., 2016, s. 10). Byantikvaren har startet med innsamling av data og startet kartleggingsprosessen av krigsminnene (Wilberg et al., 2016, s. 10-11). I Trondheim er forskningen allerede godt i gang gjennom datainnsamling og forskning gjennomført av Andreas Alsaker, denne forskningen vises i Alsakers sin masteroppgave (Alsaker, 2019) og Kristoffer E. Grini sin masteroppgave om Dora (Grini, 2015) og Grinis kommende PhD avhandling om Krigsminner i Trondheim.

4. Undersøkelse av eiendommene i den Sentrale aksen.

I dette kapitlet skal jeg gjennomgå de undersøkte eiendommene som utgjør den sentrale aksen. Jeg skal først se på Tysklands ideologi rundt bruken av bygninger som maktsymbol og hvordan dette henger sammen med virkelighetsoppfatningen vår rundt krigsminner. For hver eiendom skal jeg gå igjennom okkupasjonsmaktens bruk og kontroll av bygget under okkupasjonen, hvordan bygget fungerer i dag og om det foreligger noen materielle kilder, her skal jeg også se på formidlingen og forvaltningen av krigens minner. Til slutt skal jeg gjøre en landskapsanalyse hvor jeg ser på om eiendommens symbolikk og om plassering i landskapet hadde en betydning for funksjonen den hadde under okkupasjonstiden.

Til landskapsanalysen har jeg sammen med Oslo byantikvar Janne Wilberg laget en oversikt over de nazifiserte bygningene i og rundt den sentrale aksen. Oversikten er laget på et kart av Oslo fra 1940. På oversikten markerer de gule sirklene nazifiserte bygg, de blå firkantene markerer strukturer laget av okkupasjonsmakten, de røde pilene markerer sentrale bevegelseslinjer.

4.1 Bygninger som maktsymboler.

Da det nasjonalsosialistiske parti ofte referert til som nazipartiet kom til makten i Tyskland i 1933, vokste det frem en ideologisk arkitektur som satte søkelys på monumentalismen av bygg (Taylor, 1974, s. 272; Macdonald, 2006, s. 109). Hitler hadde stor tillit til byggverk som verktøy for propaganda. Hitler hadde særlig tillit til monumentale bygg med størrelse og særegne uttrykk, han mente at disse byggene skulle påvirke folket og sørge for at de enkelt kunne forstå hva bygget fremmet i landskapet (Taylor, 1974, s. 272; Macdonald, 2006, s. 109). Denne ideologien kan tydelig vises i det okkuperte landskapet i Oslo, spesielt i den sentrale aksen som består av en rekke monumentale byggverk.

En vesentlig forskjell i Norges okkuperte landskap kontra andre okkuperte nasjoners landskap er nazistenes respekt for den norske kulturarv. Dette utsagnet er definitivt relativt, men forskjellen er at tyskerne så på nordmenn som en ren rase (Keller, 1978, s. 72-73). Tyskerne prøvde å forene de to nasjonene på grunnlag av samme kulturelle opphav, dette gjennom den norrøne troen. Propaganda-motivene rettet mot Norge var ofte av norrøne motiv og vikingene ble for nazistene et ideal, dette både fra et rasemessig perspektiv, men også som et symbol for kampens mann (Keller, 1978, s. 72-73). I motsetning til mange andre okkuperte nasjoner var ikke propagandaen rettet mot å fiendtlig-gjøre eller desintegre den norske kulturarven, det var heller en kulturforfalskning rettet mot å samle nasjonenes kulturelle opphav (Keller, 1978, s. 72-73). Idealet om å bevare og samle den norske kulturarven gjaldt også for bygningene i det norske landskapet. Det var en form for bevissthet av okkupasjonsmakten rundt bruken av de monumentale byggene (Taylor, 1974, s. 272; Macdonald, 2006, s. 109). Fasaden og kulturminnene i byggene ble godt bevart under okkupasjonen, i noen tilfeller ble de bare dekket over av

Figure 2: Tysk propagandaplakat
Hentet fra: Hjemmefrontmuseet, fra
1943.

tysk propaganda. Det lå trolig en strategisk plan bak dette som et forsøk på å minske den norske motstandsbevegelsen.

Den mytiske aksen.

Som tidligere nevnt var den sentrale aksen svært viktig for nazistene å få kontrollert. I første omgang var det viktig å kontrollere aksen for å tvinge frem en rask norsk kapitulasjon (Kongehuset, 2020, pkt. 1). Når regjeringen og kongen likevel klarte å flykte fra aksen var det fortsatt pågangsmot for tyskerne å nazifisere byggene som utgjorde den sentrale aksen. Hvorfor var akkurat disse byggene så viktige for nazistene? hadde byggene en strategisk plassering i landskapet? Eller hadde de en dypere ideologisk betydning? i Boken "virkelighetsflukt eller samfunnsforming" av Christian Keller (Keller, 1978) blir denne problematikken tatt opp da han prøver å svare på hva kulturhistoriens formål egentlig er. Keller diskuterer virkelighetsoppfatningen av kulturlandskap. Hvordan fortidsminner beskriver et helt landskap, ikke bare sett på bakgrunn av fortidsminnene, men hvordan fortidsminnene har en verdi som miljøfaktor (Keller, 1978, s. 16-17). Videre diskuterer Keller hvilken plass myten har og skal ha innenfor arkeologisk forskning, naturvitenskapen gir lite rom for mytisk tenking (Keller, 1978, s. 18). Likevel forklarer han at vitenskapen i samspill med myten bidrar til en god orden og oversikt i forvirringen (Keller, 1978, s. 18). Arkeologien blir brukt som støttespiller for politiske og ideologiske bevegelser, her er det nettopp myten som benyttes da den appellerer til folks følelser og instinkter kontra fornuften som vitenskapen appellerer til (Keller, 1978, s. 18). Med denne innsynsvinkelen kan vi belyse den sentrale aksen i et mytisk perspektiv hvor vi ser på landskapet som en "mytisk akse". Nazifiseringen av den sentrale aksen hadde ikke nødvendigvis bare en fornuftig betydning basert på plassering i landskapet, men også en mytisk betydning da aksens appellering til folks nasjonal-ideologiske følelser og instinkt. Aksens strekker lenger enn bare det fysiske, da aksens har en mental betydning for det norske folk. Denne virkelighetsoppfatningen kan videre begrunnes da aksens ble hyppig brukt av tyskerne under okkupasjonen, ikke bare som kontor og diverse rom, men til parader, taler, propaganda og arrangement. Disse arrangementene ble holdt av okkupasjonsmakten i selve sentrum av hovedstaden som viser til okkupasjonsmaktens forståelse av den følelsesladete aksens. Tyskerne brukte byggene i den sentrale aksens som maktsymboler nettopp fordi de appellerte til det norske folk på et mentalt nivå.

4.2 Slottsplassen 1, Slottet.

Natt til 9. april var dagen kongefamilien måtte evakuere da de hørte om tyske krigsskip på vei inn i Oslofjorden, kongefamilien ville ikke returnere på fem år (Kongehuset, 2019, pkt. 1). Det kongelige slotts historie under krigen kan deles inn i to hovedperioder, den første perioden varte fra 1940-1942 hvor slottets lokaler ble omgjort til kontorer for norske myndigheter (Kongehuset, 2019, pkt. 2 & 3). Den andre perioden tar for seg tiden Vidkun Quisling og nasjonal samling overtok Slottet og gjorde det til sin arbeidsplass (Kongehuset, 2019, pkt. 2 & 3). I Oslo måtte mange norske myndigheter gi fra seg sine opprinnelige lokaler da de ble rekvirert av tyskerne. Dette førte til at mange relokaliserte kontorene sine til Slottet. Slottet ble fylt med pulter og stoler fra ulike offentlige kontorer, på det meste høsten 1941 var det nærmere 250 personer som hadde Slottet som arbeidsplass. Da slottet i 1942 ble tatt over av Quisling måtte noen av myndighetene som hadde kontorplass på slottet bli relokalisert, andre fikk fortsette sin opprinnelige virksomhet

(Kongehuset, 2019, pkt. 2). Under slottet ble det laget et tilfluktsrom som senere ble fjernet etter krigen (Reisegg, 2016, s. 161). Kontoret til Quisling ble innredet der den opprinnelige kongelige dagligstuen var (Kongehuset, 2019, pkt. 3).

Under den første fasen formet brukerne slottet til en kontorvirksomhet vist på (figur 3) gjennom deres arbeid og livsstil. Bygget ble utnyttet som en form for politisk agenda da de relokaliserte kontorene fungerte som en barriere for å holde okkupasjonsmakten unna slottet på.

Under den andre fasen av krigen (1942-1945) ble byggets formål og politiske agenda endret drastisk. Nasjonal Samling rekvirerte slottet og utnyttet det både fysisk og mentalt (Reisegg, 2016, s. 161). Som vi tidligere har sett på kan slottet tolkes å strekke seg inn i en mytisk dimensjon hvor bygget viser til følelser og nasjonalisme, det var derfor ingen tilfeldighet at Quisling valgte akkurat slottet som sitt kontor. Ingen store endringer ble gjort på fasade, den største utbyggelsen på slottet kom i form av et tilfluktsrom (Reisegg, 2016, s. 161). Den største endringen mellom de to fasene kom i form av politisk agenda. Fra kontor for offentlige myndigheter til kontor for Nasjonal samling, endringen i politisk agenda ga en tydelig forandring på hva bygget fremmet i landskapet (Reisegg, 2016, s. 161).

Figure 3: Slottet interiør. Foto: Ukjent/ Oslo Museum

Slottsplassen like utenfor slottet ble under en rekke anledninger utnyttet av okkupasjonsmakten til ulike arrangement og parader (Reisegg, 2016, s. 162). Reichskommissar Josef Terboven holdt den 1. Juni 1940 sin aller første offentlige tale her på slottsplassen (Reisegg, 2016, s. 162). Plassen ble brukt til slike taler og ulike parader under den resterende delen av krigen.

Slottsparken ble i likhet med Slottsplassen godt utnyttet av nazistene. Noen deler av parken ble utnyttet som potetåker, totalt ble det bygget åtte dekningsrom, fire ved Wergelandsveien og Parkveien og fire til ved Dronningparken ved Parkveien og Drammensveien (Reisegg, 2016, s. 161). På nisseberget i slottsparken ble det i 1941 avduket en stein i forbindelse med 700-

Figure 4: Tysk parade i Karl Johans Gate. Foto NTB/Scanpix

årsmarkerigen av Snorre Sturlasons død. Steinen gikk under navnet Snorre-steinen (Reisegg, 2016, s. 150). Veivesenet benyttet av og til parken som beite for hestene sine. Store deler av parken var under hele okkupasjonen åpen for publikum bortsett fra området rundt slottet, dette området var avsperrert med piggråd. Parken var åpen for alle mellom 08-17. Etter mørkets forbud var parken stengt for opphold eller gjennomgang (Reisegg, 2016, s. 161). Slottsstallenes lokaler ble utnyttet av Hirdens etterretningsstab (Reisegg, 2016, s. 162). På Nisseberget i slottsparken ble det i 1941 avduket et monument til hyllest for Snorre Sturlason (Reisegg, 2016, s. 150).

Slottet i dag.

Slottet er i dag tilbake til sin opprinnelige funksjon og fungerer som kontor og hus for kongefamilien. Som jeg tidligere har vært inne på var den smertefulle kulturarven ikke en viktig arv å ta vare på, spesielt ikke under etterkrigstiden. Snorre Bautaen og tilfluktsrommet ble fjernet tidlig etter krigen sammen med alle spor etter NS-regjeringens nazi-virksomhet på Slottet (Reisegg, 2016, s. 150 & 161). Snorre bautaen ble revet i 1945 og det er i dag ingen som vet hvor den endte opp (Reisegg, 2016, s. 150). Det er ikke før i nyere tid at denne smertefulle kulturarven har kommet frem i lyset, dette gjennom

foto og artikler. På nettsiden til kongehuset ble det blant annet lagt ut et stort album fra krigstiden, bildene viser for det meste kongefamilien under krigen, men det er også bilder av den smertefulle tiden på slottet. Det er også detaljerte artikler om krigsårene. De kollektive erindringene fra krigsårene har som tidligere nevnt hatt et stort fokus på heltemot og motstand, kongehusets nettside er ikke et unntak. På nettsiden blir det satt søkelys mot den heltmodige innsatsen til det norske folk hvor de fremmer nasjonalistiske symboler fra krigen.

Blant symbolene var Kong Haakons monogram et av de vanligste. Avbildet på (figur 5) er noen hansker som er strikket med kongens monogram, årstallet «1940» og «Alt for Norge». Dette materialet viser at Slottet er noe mer enn bare en fysisk struktur, bygningen vekker følelser blant folket gjennom nasjonalisme, makt og monarki. Slottet har også hatt en rekke historiske utstillinger siden krigen. I anledning grunnlovsjubileet i 2014 ble blant annet Kong Haakons lommegrundlov utstilt. Under andre verdenskrig hadde alltid Kong Haakon dette objektet i innerlommen. Dette er et viktig symbolsk objekt fra andre verdenskrig som viser til Kongens dedikasjon under krigen. Objektet kan tolkes fra et smertefullt perspektiv hvor Kongen gikk rundt med grunnloven for å minnes hvor Norges verdier lå og hva nasjonen er bygget opp av. Det er derfor

Figure 5: Vanter strikket med Kongens monogram og valgspåk
(Foto: Scanpix)

Figure 6: Kong Haakons lommeutgave av grunnloven.
(Foto: Julie Alexandra Lie Pau, Det kongelige hoff)

smertefullt da han ikke kunne dele disse verdiene med det norske folk under okkupasjonen, men at han heller måtte flykte.

Analyse.

Slottet har en svært sentral beliggenhet i landskapet, dette kommer tydelig frem på (figur 7) hvor de røde pilene indikerer de mange veiene som fører inn og ut av Slottet. Den lengste pila viser veien til Karl Johan som er den mest travle bevegelseslinjen i Oslo. Bygget i seg selv kan argumenteres for å være et av Norges mest monumentale bygg. Både fra et arkitektonisk standpunkt, men også et symbolsk. Størrelsen på bygget samtidig med høyden i terrenget gjør bygget meget synlig fra

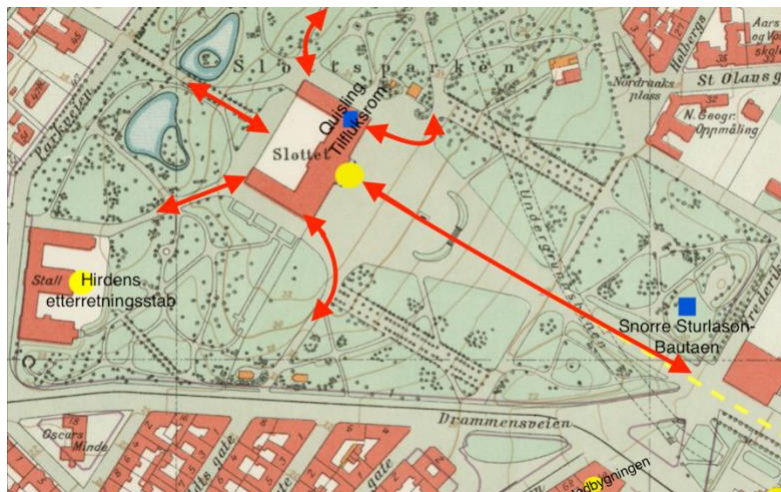

Figure 7: Kart av Oslo fra 1940, Kartegner: Sigurd Bjerkelund, Hentet fra: <https://www.oslo.kommune.no/OBA/kart/1940/index.html>

bylandskapet. Dette gjør at det monumentale bygget fungerer som et signalbygg for Oslo sentrum, spesielt hvis en går nedover hovedgaten Karl Johan. Tyskerne brukte derfor denne aksene til sine mange parader hvor de tok seg igjennom Karl Johan og endte opp på slottsplassen, dette vises tydelig på (figur 4) hvor tyskerne utførte en parade hvor de blant annet viste frem sine stridsvogner. Det monumentale utseende i tillegg til beliggenheten kan ha spilt en viktig rolle i valget til Vidkun Quisling om å ta i bruk bygget som sitt hovedkvarter. Den materielle innredningen av bygget med militære og symbolske funksjoner gjorde at slottet synlig fungerte som et tysk maktsymbol i landskapet. Likevel var det ikke bare bygningen i seg selv som var så attraktivt for nazistene, men også tomten rundt. Den åpne plassen mellom slottet og Karl Johan var i likhet med nazistenes byplanlegging et viktig ideal i landskapet. Den åpne plassen var viktig i landskapet for en rekke grunner, en så stor og åpen plass midt i sentrum var en sjelden ressurs som nazistene passet på å utnytte. Området ble en virksomhet for taler, parader og propaganda på lik linje som det ble praktisert i Tyskland. Dette viser til den tydelige ideologien til Hitler hvor bygg ble brukt som fysiske symbol på makt (Taylor, 1974, s. 272; Macdonald, 2006, s. 109).

4.3 Karl Johans gate 22, Stortingsbygningen og Stortingsgata.

I likhet med kongefamilien evakuerte regjeringen og stortingsrepresentantene natt til 9. april, Stortingspresident C. J. Hambro og om lag 100 stortingsrepresentanter flyktet sammen med kongefamilien til Hamar (Stortinget, 2021, pkt. 2). De ville heller ikke returnere før 5 år senere. Ut på ettermiddagen den 9. april kom en tysk avdeling på over 100 mann opp løvebakken hvor de stasjonerte seg like utenfor stortingsbygningen (Stortinget, 2021, pkt. 3). En av de få gjenværende funksjonærene på stortinget Leif Thorsholt så seg nødt til å låse opp

inngangsdøren. Thorsholt og vaktmester Ruud låste opp døren og ble møtt av en tysk offiser som krevde å se lokalene (Stortinget, 2021, pkt. 3). Kort tid etter omvisningen ble lokalene på stortinget beslaglagt av

okkupasjonsmakten. Kontorene ble rekvirert til bruk for offiserstaben, like etter marsjerte hele kompaniet inn i bygget og ble fra den dag brukt som oppholds og nattkvarter (Stortinget, 2021, pkt. 2). Vidkun Quisling tok i bruk stortingspresidentens kontor allerede den 10. april like etter at han offentliggjorde sitt statskupp. Kuppet var bare kortvarig da den øverste tyske myndighet i Norge-Reichskommissar Josef Terboven overtok Stortingsbygget noen dager senere. Terboven tok i bruk Eidsvollgalleriet som sitt kontor og det var fra dette kontoret han styrte landet (Stortinget, 2021, pkt. 2 & Reisegg, 2016, s. 164-165). Lederen for det tyske SS i Norge-

Höherer SS- und Polizeiführer Wilhelm Rediess benyttet også Stortinget som sitt kontor under okkupasjonen (Reisegg, 2016, s. 165). I motsetning til Slottet ble fasaden på stortinget utnyttet i større grad, et hakekorsflagg ble satt opp i flaggstangen på taket av bygget. Fasaden som pekte mot Eidsvoll plass, ble brukt som propagandavegg hvor en plakate ble installert som leste: «Deutschland siegt an allen fronten» som blir direkte oversatt til: «Tyskland vinner på alle fronter.» (Stortinget, 2021, pkt. 1). Over plakaten var det avbildet en stor «V» som var et viktig symbol under krigen for begge fronter. For Tyskland symboliserte «V» seiersgudinnen Viktoria, for de allierte symboliserte den «Victory». I Vestibylen plasserte Terboven en byste av Adolf Hitler noe som tidlig ble ansett som et for drøyt tiltak og en form for provokasjon mot det norske folk (Reisegg, 2016, s. 165).

I 1935 gjorde stortinget et vedtak om at det skulle bygges en søyle på Eidsvoll plass. Planen var å reise en 31 meters høy søyle med motiver fra Norges historie frem til 1814.

Billedhugger Wilhelm Rasmussen og arkitekt Otto L. Scheen skulle lage søylen (Hovdhaugen, 2010, pkt. 1). Søylen ble en stor sak gjennom krigen og videre under etterkrigstiden. Under krigen ble prosjektet satt på vent på grunn av økonomiske problemer. Rasmussen var en NS-mann og ble derfor dømt til 3 år fengsel etter krigen (Hovdhaugen, 2010, pkt. 2). Debatter rundt søylens skjebne ble svært aktuelt under

Figure 8: Stortingsbygningen under andre verdenskrig, med tysk propagandaplakat og hakekors i flaggstangen. Foto: NTB/Scanpix

etterkrigstiden. Tematikken til debatten var om den under krigen hadde blitt nazifisert eller ikke, på den ene siden var argumentet at den hadde blitt det siden Rasmussen tok inspirasjon fra Tysk arkitektur, i motsatt ende ble det argumentert at motivene til søylen allerede var bestemt i 1925 (Hovdhaugen, 2010, pkt. 2). I 1975 vedtok stortinget at søylen ikke skulle reises på Eidsvoll plass grunnet den problematiske historien gjennom krigen (Hovdhaugen, 2010, pkt. 2 - 3).

Under sommeren i 1944 hadde krigslykken for tyskerne på alvor snudd og Terboven så seg nødt til å flytte kontor til et mindre monumentalt bygg. Terboven og Reichskommissariatet flyttet kontor til KNA-hotellet og handelsgym i Parkveien 65 og 68. Quisling-regjeringen tok i bruk stortingsbygningen som sitt kontor under den resterende delen av krigen (Reisegg, 2016, s. 165).

Stortingsbygningen og Stortingsgata i dag.

Stortingsbygningen gikk også tilbake til sin opprinnelige funksjon etter krigen. Det første stortingsmøtet etter krigen ble holdt 14. Juni 1945 (Stortinget, 2021, pkt. 2). Det har siden den gang fungert som Norges regjeringsbygg. Materielle kilder etter okkupasjonsmakten er få til ingen, store mengder arkiv ble ødelagt da Tyskland tapte krigen. I likhet med Slottet er det likevel kilder i form av fotografier og historier. Dette fremmer de også på sin respektive nettside. Stortinget har også anerkjent Stortingspresident C. J. Hambros heroiske innsats den 9. April 1940 da han beordret kongefamilien samt stortingerepresentantene om å flykte til Hamar. De har anerkjent han gjennom å reise en bronsestatue av han på Eidsvoll plass.

Eidsvollssøylen som opprinnelig skulle stå på Eidsvoll plass ble til slutt ferdigstøpt, både Eidsvoll og kunstnerens fødeby Skien, ønsket at søylen skulle bli reist hos dem, søylen var likevel statens eiendel (Hovdhaugen, 2010, pkt. 3). Staten friga søylen i 1992 hvor den umiddelbart ble fraktet til støpning ved Opplandske betongindustri. Søylen ble reist i oktober 1992 under navnet Sagasøylen i Bøverdalen der den i dag står utsilt på sagasøylen museum (Hovdhaugen, 2010, pkt. 4).

Figure 9: Sagasøylen utstilt på museum i Elvesæter. Hentet fra: <https://elveseter.no/sagasoylen>

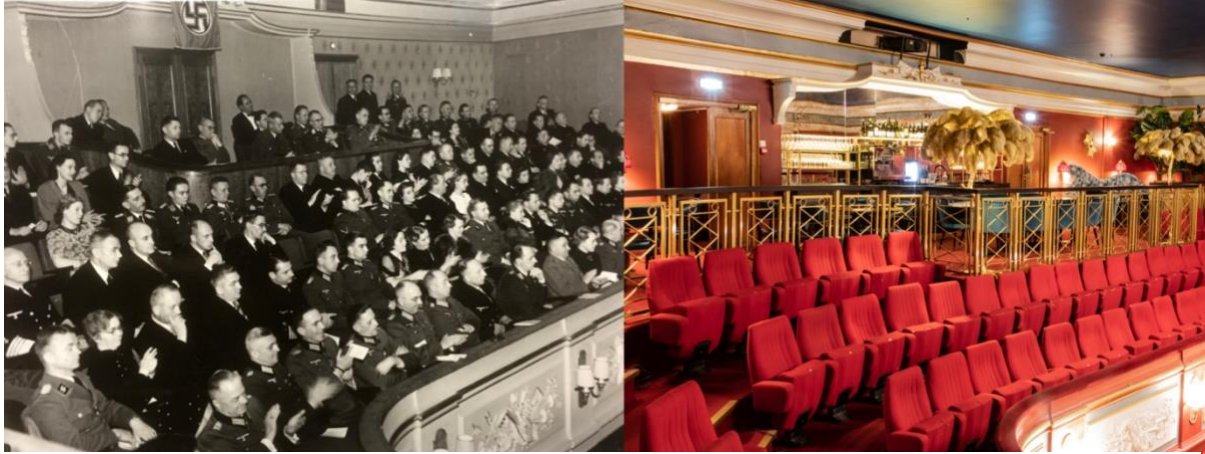

Figure 10: Terbovens losje anno 1941 og 2020. Foto: Riksarkivet og Rune Eriksen

Langs Stortingsgata er det i dag et bygg som utmerker seg for sin bevaring av krigens kulturminner. Bygget jeg refererer til er dagens hotell Christiania Theater i Stortingsgata 16 som under krigen fikk navnet Deutsches Theater. I 2015 ble bygget vedtaksfredet, med hjemmel i lov om kulturminner fredet riksantikvaren bygningens eksteriør og interiør knyttet til teatervirksomheten (Kulturminneloven, 2015). Blant dette vedtaket ble Terbovens losje fredet. Få endringer hadde blitt gjort på losjen siden 40-årene, fredningen gjorde at teatersalen kunne bevares slik den var da Terboven innredet den. Fasaden er også svært godt bevart og ser omtrent identisk ut som den gjorde under okkupasjonen (Kulturminneloven, 2015).

Analyse.

Stortingsbygningen har i likhet med Slottet en svært sentral beliggenhet i landskapet. Stortingsbygningen som er avbildet nede i høyre hjørnet på (figur 11) viser til en tydelig strategisk plassering i landskapet. De to røde pilene som føres ut av bygningen viser de to mest sentrale bevegelseslinjene ut av Stortingsbygningen. Den til høyre viser veien til Karl Johans gate og den til venstre viser veien til Stortingsgata. Begge gatene er sentrale i det store bybildet og fører til svært viktige bygg. Videre er det markert røde piler langs Stortingsgata som viser til Reichskommissar Terbovens akse. Han hadde som tidligere nevnt kontoret sitt i Stortingsbygningen og var derfor avhengig av en god strategisk plassering for å lett kunne manøvrere seg rundt til de ulike nazi-virksomhetene i området. Alle byggene markert med gul sirkel langs

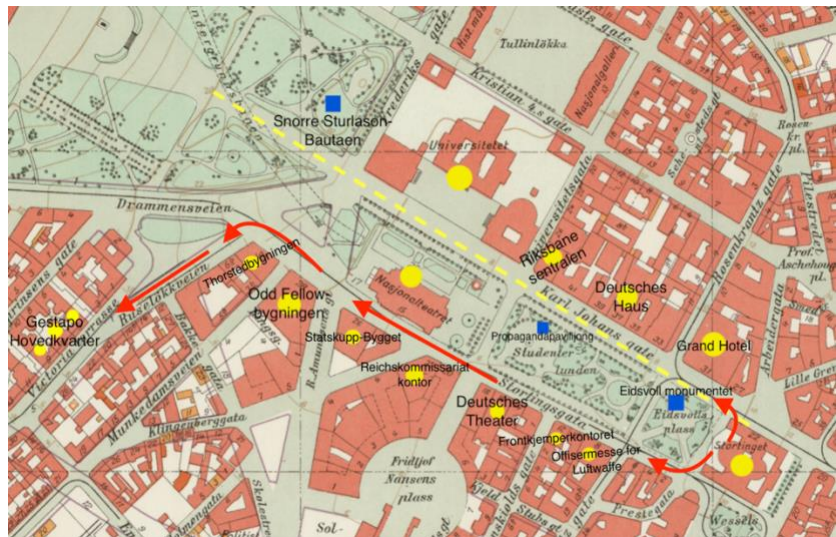

Figure 11: Kart av Oslo fra 1940, Karttegner: Sigurd Bjerkelund, Hentet fra: <https://www.oslo.kommune.no/OBA/kart/1940/index.html>

Stortingsgaten representerer rekvirerte bygg som under okkupasjonen fungerte som ulike kontorbygg for nazi-virksomhet. Langs Terbovens akse finner vi blant annet Deutsches Theater hvor Terboven hadde sin egen losje, Reichskommissariat kontorbygg hvor store deler av den administrative jobben til Reichskommissariatet ble gjennomført og til slutt Victoria Terrasse som under okkupasjonen var hovedkvarteret til Gestapo (Reisegg, 2016, s. 165-166 & 171-172). Denne aksen med monumentale bygg var trolig en avgjørende faktor i kontorvalget til Terboven.

Stortingsbygningen vender mot Eidsvoll plass, dette kan også ha spilt en rolle ved bruken av bygget da det er en åpen plass sentralt i Oslo. Dette viste seg å være en viktig faktor i Tysklands rekvirering av bygg da deres byplanleggings-idealene inneholdt en åpen plass foran monumentale bygg (Taylor, 1974, s. 272; Macdonald, 2006, s. 109).

Okkupasjonsmakten fortrengte stortinget som institusjon både fra et fysisk, men også politisk standpunkt. Likevel så de hvilken sentimental verdi bygget fremmet i landskapet samt plasseringen i landskapet fra et geografisk perspektiv. Bygget var veldig synlig fra de to sentrale bevegelseslinjene i Oslo sentrum (Karl Johans gate & Stortingsgata) på grunn av den åpne parken foran bygningen. Bygget ville derfor operere som et viktig propagandabygg for nazistene under okkupasjonen. Dette vises på (figur 8)

Figure 12: Terboven i stortingssalen. Maleriet «Eidsvoll 1814» er skjult bak hakekorset. Foto: Stortingsarkivet

hvor de brukte fasaden mot Eidsvoll plass som propagandavegg.

Stortingsbygningen fungerte tydelig som et maktsymbol i landskapet. Et av de mest velkjente maktsymbolene var hakekorset vist på figur 12, bildet viser Reichskommissar Josef Terboven i et møte i stortingssalen. Før okkupasjonen var veggen bak han hvit med det anerkjente «Eidsvoll 1814» maleriet dekket i en gullramme på veggen (Stortinget, 2021, pkt. 4). Dette maleriet viste til Norges første grunnlov og er derfor et viktig og tungt symbol på Norges nasjonalisme. Da Terboven og Reichskommissariatet overtok stortinget dekket de til bakveggen med røde gardiner og festet dette hakekors-symbolet der.

Hakekorset hadde i likhet med «Eidsvoll 1814» maleriet en tung nasjonalistisk betydning, for Nazi-tyskland var hakekorset selve symbolet for nazistenes parti og regime. Det var derfor naturlig å henge opp hakekorset på stortingssalen der de styrte landet fra.

Hakekorset er rammet inn i noe som kan ligne på en laurbærkrans som i antikken ble båret av seierherrer, dette viser også til en tung symbolikk hvor nazistene anså seg slev som akkurat dette. Figur 12 viser til en form for annerkjennelse av stortingets viktighet i samfunnet fra okkupasjonsmakten side, da de valgte å skjule et viktig Norsk symbol for deretter å fremme sitt eget.

Rekvireringen av bygget hadde en klar praktisk side da det under sin funksjon som regjeringskontor fungerte utmerket til kontorlokaler for Reichskommissariatet og offiserstaben. Den monumentale arkitekturen og den strategiske plasseringen i landskapet gjorde også at bygget var et lett landemerke å få øye på i den sentrale aksen. Samtidig

hadde rekvireringen en klar symbolsk verdi da bygget ble utnyttet som et viktig maktsymbol for okkupasjonslandskapet i Oslo.

4.5 Karl Johans Gate.

Karl Johans gate også ansett som byens hovedgate er gaten som forbinder alle byggene som utgjør den sentrale aksen. Den var derfor en svært viktig og travel gate under okkupasjonen. Gaten er i dagens samfunn ofte knyttet til parader og barnetog, under okkupasjonen hadde gaten en lignende stilling i samfunnet, men ikke for parader og barnetog vi i dag er kjent med. 17. mai toget ble avskaffet av administrasjonsrådet allerede i 1940 (Reisegg, 2016, s. 140). Det var heller parader for det tyske folk, samtidig ble gaten utnyttet til propaganda. Mest kjent

Figure 13: Propagandapaviljong på Studenterlunden, november 1940. Foto festningsverk.

for sin tyske propagandautstilling var butikkvinduet til Grand hotell som gikk under navnet Grand-vinduet (Reisegg, 2016, s. 140). Grand-vinduet hadde stadig nye propagandautstillinger laget av anerkjent tegner Harald Damsleth som var emblemdesigner og plakatkunster for Quislings Nasjonal Samling (Reisegg, 2016, s. 140). I den lille parken (Studenterlunden) langs Karl Johans gate ble det satt opp en liten propagandapaviljong (Reisegg, 2016, s. 167)

Reichskommissariatet rekvirerte en rekke bygg langs Karl Johans Gate, et av de mest sentrale var gården ved siden av Grand Hotell, i dag er bygget en del av butikksetret Paleet (Reisegg, 2016, s. 141). Det innvendige er siden den gang helt renovert, men fasaden er fortsatt den originale nyrenessansfasaden som da den ble konstruert i 1867 (Reisegg, 2016, s. 141). Bygget var av flere etasjer, Reichskommissariatet rekvirerte rom for rom etter behov. Tyskerne utnyttet huset som messe og kalte det for Deutsches Haus. Flaggstangen plassert på verandaen mot Karl Johan hadde vanligvis et hakekorsflagg hengende (Reisegg, 2016, s. 141).

Karl Johans gate i dag.

Karl Johans Gate blir i dagens samfunn fortsatt sett på som Oslos hovedgate. Gaten er byens paradegate, blant parader er 17. mai-toget det mest anerkjente, toget går igjennom gaten og opp til Slottet hvert år (Oslobyleksikon, 2020, pkt. 1). Er det et kongelig arrangement blir gaten ofte dekorert tilsvarende. Gaten har siden krigen gjennomgått en rekke oppgraderinger, blant disse har gatebelysningen vært et omdiskutert tema. Gatelysene ble i 1970 endret fra den opprinnelige lysarmaturen fra 1920-årene, de nye lyktene var modernistiske firkantete lys som ga mye bedre belysning om kveldene (Oslobyleksikon, 2020, pkt. 1). De nye lyktene ble møtt med motstand da de ikke passet inn og kopier av de opprinnelige lyktene fra 1920-tallet erstattet de moderne lyktene. Dette skjedde under 50-årsjubileet til frigjøringen i 1995 (Oslobyleksikon, 2020, pkt. 1). Dette viser til en kollektiv erindring om å bevare de tradisjonelle lyktene som sto under den smertefulle perioden.

Propagandapavilijongen ble i likhet med Snorre-Bautaaen fjernet rask tid etter krigen og er i dag forsvunnet. Hva som skjedde med de er uvisst, men de ble trolig ødelagt da de var fysiske bevis på den smertefulle kulturarven som kom med okkupasjonsmakten. Nazi-flaggene i gaten ble også fjernet og i noen tilfeller byttet ut med Norge-flagg.

Analyse.

Karl Johans gate representeres av den gule stiplede linjen i midten av kartet. Gaten kan argumenteres for å være den viktigste bevegelseslinjen i hele Oslo. Den grenser til en rekke monumentale bygg, parker og åpne plasser. Gaten var derfor perfekt for nazistene til verktøy for propaganda. Parader, vinduer og parkene rundt ble alle godt utnyttet for propaganda-virksomhet. Den sentrale aksene sett ovenfra gir oss et godt bilde av hvor mange bygg rundt Karl Johans Gate som

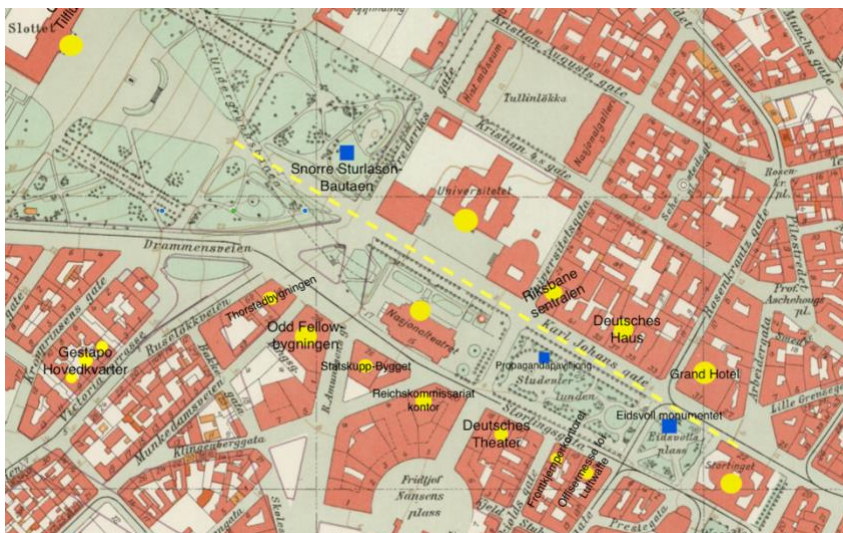

Figure 14: Kart av Oslo fra 1940, Kartegner: Sigurd Bjerkelund, Hentet fra: <https://www.oslo.kommune.no/OBA/kart/1940/index.html>

ble nazifisert. Idealet om å bruke bygninger som maktsymboler var åpenbart for at folket i gatene skulle se dem, fra Karl Johans gate kan en tydelig se alle de monumentale byggene. Den blå firkanten i Studenterlunden viser hvor propagandapavilijongen sto under okkupasjonen. Plasseringen er ingen tilfeldighet, den ble plassert veldig synlig fra gaten slik at en alltid ville bli oppmerksom på hvem som hadde makten i landskapet. Hvis en skulle gått gjennom Karl Johan gate fra slottsplassen til stortinget ville personen startet med å se Snorre-Bautaaen etterfulgt av propagandapavilijongen, videre ville personen sett hakekorsflagget vaie over balkongen til Deutsches Haus og til slutt se Grand-vinduet utsilt med en propagandautstilling på venstre side og stortingsbygningens propagandafasade på høyre. Bybildet i den sentrale aksene bar et stort preg av nazi-propaganda og nazi-tilstedeværelse. Bygninger, statuer, propaganda utstillinger, parader og militær tilstedeværelse gjorde at gaten ble et tydelig maktsymbol i landskapet.

4.4 Karl Johans gate 47, Universitetet.

«I eit autoritært regime blir ein intellektuell elite ofte betrakta som ein trussel. Frå hausten 1940 forsøkte NS-staten å få kontroll over og omforme Universitetet i Oslo, landet sitt einaste universitet.» (Arkivverket, 2017, pkt. 1)

Universitetet i Oslo ble tidlig et offer for makt og forskjellsbehandling under okkupasjonen. NS-myndighetene ønsket å kontrollere universitetets virksomhet. I et forsøk på akkurat dette ble NS-mannen Adolf Hoel utnevnt til professor i 1940 (Oslobyleksikon, 2020, pkt. 6). Senere avsatte NS-myndighetene universitetets rektor (D.A. Seip) og innførte Adolf Hoel

som «Prorektor». (Oslobyleksikon, 2020, pkt. 6). Hoel ville tidlig innføre førerprinsippet til grunn for opptak av nye studenter som da ville favorisere NS-studenter og frontkjempere fremfor de mest kvalifiserte søkerne. Denne reformen ble protestert imot og endte i en aksjon hvor aulaen ble satt fyr på den 28. november 1943 (Oslobyleksikon, 2020, pkt. 6). Aksjonen endte med at professorer og rundt 1200 studenter ble arrestert av Gestapo og politiet. Over 700 av disse studentene ble sendt til fangeleirer i Tyskland hvorav 17 av dem mistet livet (Oslobyleksikon, 2020, pkt. 6 & Reisegg, 2016, s. 169). Etter aksjonen ble universitetet stengt den resterende lengden av krigen, lokalene ble leid ut til andre skoler som hadde fått sine opprinnelige lokaler rekvirert. Det var i alt ca. 3000 skoleelever som fikk undervisning på universitetets mange lokaler (Oslobyleksikon, 2020, pkt. 6). Aulaen ble godt brukt til ulike NS-arrangement som riksmøter og seiersfester gjennom okkupasjonstiden (Oslobyleksikon, 2020, pkt. 6). 4. september ble det blant annet arrangert et seiersmøte av den norske legion i forbindelse med gjenerobringen av Viborg (Reisegg, 2016, s. 169-170). Den gamle festsalen på universitetet ble også utnyttet av okkupasjonsmakten under NS sitt 8. riksmøte den 25. September 1942 (Reisegg, 2016, s. 169-170).

Universitetsplassen ble i 1941 brukt til immatrikuleringsplass for nye studenter, dette ville ikke gjenta seg igjen før etter krigen (Reisegg, 2016, s. 170). Plassen ble under den resterende delen av okkupasjonen utnyttet av nazistene til propagandamøter, arrangementer og parader. Etter at universitetet ble stengt i 1943 ble lokalene i sentrum utnyttet av folkeskoler og fortsettelsesskolen for gutter, derav ble universitetsplassen brukt som skolegård (Reisegg, 2016, s. 169-170).

Figure 15: Fra Universitetsplassen i Oslo under Quislings tale 15.5.1944. Plakatene er markert: Til samling og kamp mot Bolsjevismen. Foto: Riksarkivet

Universitetet i dag.

Universitetet i Oslo ble etter krigen tilbakeført til sin opprinnelige funksjon. Historien til universitetet er et av de mer smertefulle da et så stort omfang av studenter ble arrestert og

Figure 16: Universitetets aula anno 1941 og anno 2017. Foto: Riksarkivet og Rune Eriksen

i noen tilfeller drept. Dette har de vist gjennom minnesmarkeringer, nylig var det 75 årsmarkering av arrestasjonene på UiO (Hjeltnes & Stølen, 2018)

Aulaen spilte en sentral rolle under okkupasjonen da den ble godt utnyttet til ulike NS-arrangement. Like før invasjonen ble de velkjente Munch maleriene brakt til sikkerhet, aulaen var derfor tildekket med store plater langs veggene samt blomster som dekorasjon (Oslobyleksikon, 2020, pkt. 6). I dag er Munch maleriene satt opp igjen der de opprinnelig sto før krigen. Bildet til venstre på (figur 16) viser hvordan aulaen så ut under krigen og bildet til høyre viser hvordan det ser ut i dag.

Analyse.

Universitetet ble i likhet med de andre respektive byggene nazifisert av en rekke grunner. Plassering i landskapet spilte likevel ikke en like stor rolle, her handlet det heller om å få kontroll over en intellektuell elite. Planen til NS var opprinnelig å nazifisere universitetet fra innsiden gjennom innføringen av NS-mann Adolf Hoel. Ideologien rundt universitetskontroll varierte på grunnlag av rase, eksempelvis ble germanske nasjoner sett på som rasemessig verdifull noe som førte til at nazistene kontrollerte universitetene på en mer human måte (Frue, 2006, s. 255). Dette i motsetning til slaviske befolkninger som ble underkastet og undertrykt. I artikkelen «Nasjonalsosialistisk universitetspolitikk i Poznan og Oslo» (Frue, 2006) blir denne ideologiske forskjellen tatt opp. Artikkelen sammenligner nazifiseringen av universitetet i Oslo kontra universitetet i Poznan. Hun forklarer at hensikten med erobringen av Polen var å ødelegge den Polske stat samt fortrenge den slaviske befolkningen. Den 10. September 1939 ble universitetet i Poznan stormet og inventaret ble plyndret og ødelagt (Frue, 2006, s. 255). I Norge som gjennom Hitlers øyne ble ansett som et germansk land var kårene veldig annerledes. Kulturhistorien til Norge var av stor interesse for Tyskland da de ville fremme disse som en del av den germanske fellesarven (Frue, 2006, s. 255-256). Universiteter og høyskoler skulle i Norge gjøres lojale gjennom strategisk nazifisering over en lengre periode. Den første problematikken til tyskerne kom i form av det akademiske selvstyret i Oslo, dette ble derfor tyskernes første angrepsmål. Planen var å innsette NS-medlemmer inn i det akademiske styre slik at de fikk kontroll over universitetet. Dette ble

som tidligere nevnt møtt med mye motstand og det hele endte med arrestasjonene av 1200 studenter og nedstenging av universitetet i 1943 (Frue, 2006, s. 257).

Okkupasjonen av universitetet i Oslo var altså ikke et forsøk på å nazifisere de fysiske strukturene, men heller et forsøk på å nazifisere den akademiske eliten. Tyskerne så på den akademiske eliten som en stor trussel, men på grunnlag av rase ble strategien svært annerledes fra det i Poznan. Nazifiseringen av Universitetet viser til dette ideologiske landskapet (mytiske aksene) hvor virkelighetsoppfatningen rundt bygget strekker seg forbi de fysiske strukturene og inn i den mytiske verdenen.

6. Konklusjon og veien videre.

6.1 Den tyske rekvireringen av den sentrale aksene.

Hvorfor og hvordan brukte okkupasjonsmakten disse hovedbygningene og hvilken ideologisk betydning hadde det?

Det har under denne oppgaven blitt gjennomført en undersøkelse samt identifisering av de rekvirerte sentrale byggene som utgjør den sentrale aksene. Det har også blitt gjennomført en analyse som belyste hvilke egenskaper byggverkene hadde som gjorde de attraktive for okkupasjonsmakten. I analysen ble det satt søkelys på å sette byggverkene inn i en kontekst knyttet til bylandskapet i et forsøk på å identifisere hvordan og hvorfor de respektive byggverkene ble rekvirert.

Analysen for de undersøkte eiendommene har vist at de fysiske egenskapene til byggene var et viktig grunnlag til hvorfor de ble rekvirert. De praktiske egenskapene til byggene viste seg å være en avgjørende faktor. Andre faktorer som analysen påpekte som sentrale til rekvireringen er visuelt utseende, da med tanke på tyskernes ideal om bruken av monumentale bygg som maktsymboler i landskapet. Landskapsanalysen viste egenskapene til byggets plassering i landskapet, de viktige bevegelseslinjene og de åpne plassene foran bygningene kan ha vært avgjørende faktorer til rekvireringen.

Samtidsarkeologien og painful heritage legger det teoretiske grunnlaget for å belyse krigens minner fra et arkeologisk perspektiv, gjennom deres respektive metoder har denne oppgaven sett på krigsminnene av den sentrale aksene fra et materielt standpunkt. Samtidsarkeologien har gitt oss det teoretiske grunnlaget for å objektivt belyse krigens fysiske og skriftlige kilder. Painful heritage har på den andre siden lagt det teoretiske grunnlaget for å belyse krigens minner fra et ideologisk perspektiv med kollektive erindringer rundt den smertefulle kulturarven i sentrum.

Disse teoretiske rammeverkene har undersøkt at rekvireringen av bygningene fra den sentrale aksene ikke bare hadde en fornuftig betydning med tanke på plassering, men også en ideologisk betydning i form av Tysklands ideal om bruken av bygninger som maktsymboler. Dette perspektivet tydeliggjøres gjennom tolkningen av den materielle kulturarven hvor nazi-propagandaen fungerte som klare symboler på det nazifiserte landskapet i Oslo. Den nazistiske materielle kulturen fra den sentrale aksene belyser også Tysklands forsøk på å forene de to nasjonene gjennom propaganda. Propaganda som viser til at Norge og Tyskland har samme kulturelle opphav og derfor samme kulturarv. Disse ideologiske perspektivene bygger på Kellers virkelighetsoppfatning om hvordan

kulturminner kan tolkes fra et mytisk perspektiv i samspill med naturvitenskapen. Analyse legger grunnlaget for vitenskapen, men symbolikken i materialet kan tolkes gjennom et mytisk perspektiv. På basis av dette kan den sentrale aksen tolkes å være en «mytisk akse» som strekker seg forbi de fysiske restriksjonene.

6.2 Veien videre.

Kulturminner fra krigen har ingen automatisk fredning da strukturene og gjenstandene er yngre enn årstallet-1537. Siden det etter krigen ble utført et stort omfang av fjerning av okkupasjonens fysiske levninger, er store deler av de materielle levningene forsvunnet eller ødelagt. Med veksten av painful heritage prosjektet samt endring i holdninger rundt krigsminner jobber byantikvaren i dag med å bevare det lille vi har igjen av kulturminner knyttet til krigen. De materielle levningene oppgaven har sett på som Sagasøylen, Terbovens losje og Kong Haakons lommeutgave av grunnloven har alle en verdi knyttet til krigshistorien i Oslo. Siden det er svært få fysiske levninger fra krigen er det desto viktigere å bevare og fremme de få kulturminnene som gjenstår, derfor kan disse gjenstandene som oppgaven har sett på oppfattes som svært sentrale innenfor Norges kulturarv. Samtidsarkeologien og painful heritage utvikles stadig, gjennom de teoretiske rammeverkene disse disiplinene fremmer kan de være viktige brikker i fremtidig forskning på krigsminner i Norge, Oslo og verden over.

7. Litteraturliste:

- Alsaker, & Jasinski, Marek. (2019). Tysk Rekvirering av norske eiendommer - En samtidsarkeologisk studie av okkupasjonen i Trondheim. NTNU.
<http://hdl.handle.net/11250/2625232>
- Arkivverket. (2017). Universitetet. <https://www.arkivverket.no/utforsk-arkivene/andre-verdenskrig/samfunnslivet/universitetet>
- Bernbeck, R. & Pollock, S. (2018). Quotidian and Transgressive Practices in Nazi Forces Labor Camps: The Role of Objects. I *International Journal of Historical Archaeology*, 22(3), 454-471. <https://doi.org/10.1007/s10761-017-0434-1>
- Buchli, V., & Lucas, G. (2001). *archaeologies of the contemporary past*. Routledge.
- Burström, M. (2007). *Samtidsarkeologi: introduktion till ett forskningsfält*. Lund: Studentlitteratur.
- Christophersen, & Forsvarets pressetjeneste. (1972). 9. april 1940 (2. utg., p. 29). Forsvarets pressetjeneste.
- González-Ruibal, A. (2014). *Archaeology of the contemporary past*. I C. Smith (Red.) *Encyclopedia of Global Archaeology, (1683-1694)*. New York: Springer. Hentet fra https://www.academia.edu/10242988/Archaeology_of_the_contemporary_past_Encyclopedia_of_Global_Archaeology
- Grini, & Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet Institutt for historiske studier. (2015). *Ubåtbasen Dora i Trondheim: fra krig til kultur: en samtidsarkeologisk analyse av krigens landskap inn i fredstid* (pp. XII, 112). Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Det humanistiske fakultet, Institutt for historiske studier.
- Hjeltnes, G & Stølen, S. (2018). 75-årsmarkering av arrestasjonene ved UiO. Universitetet i Oslo. <https://www.uio.no/om/aktuelt/reaktorbloggen/2018/-75-arsmarkering-av-arrestasjonene-ved-uio.html>
- Hovdhaugen, U. (2010) *Wilhelm Rasmussen og Eidsvollssøylen*. Oslo kommune. https://www.oslo.kommune.no/OBA/tobias/tobiasartikler/Tob2010-2_4.htm
- Jasinski, M. E., & Carr, G. (2013). *Sites of Memory, Sites of Oblivion: the Archaeology of Twentieth Century Conflict in Europe*. I *Re-enacting the Past. Museography For Conflict Heritage* (ss. 36-55). LetteraVentidue Edizioni S.r.l.
- Jasinski, M. E., Solheim, M. N., & Seim, L. (2012). 'Painful Heritage'. *Cultural landscapes of the Second World War in Norway: a new approach*. N-TAG TEN Proceedings of the 10th Nordic TAG conference at Stiklestad, Norway 2009 (ss. 263-273). Oxford: Archaeopress.

Keller, C. (1978). Arkeologi - virkelighetsflukt eller samfunnsforming (p. 103). Universitetsforlaget.

Kongehuset. (2019). Slottet under krigen.
<https://www.kongehuset.no/artikkel.html?tid=81584>

Kongehuset. (2020). Krigsårene 1940-1945.
<https://www.kongehuset.no/artikkel.html?tid=29435&sek=26974>

Kulturminneloven. (2015). Stortingsgata 16 - Teateret - GNR/BNR 209/353 I Oslo kommune vedtak om fredning med hjemmel i lov og kulturminner §§15 og 19 JF. § 22. Riksantikvarien. <https://www.riksantikvaren.no/wp-content/uploads/2020/12/Stortingsgata-16-fredningsvedtak.pdf>

Larsen, S. (2005). Strategisk overraskelse sett i lys av Weserübung, Pearl Harbor og oktoberkrigen: Vol. vol. nr 13 (p. 60). Luftkrigsskolen.

Macdonald, S. (2006). Words in Stone?: Agency and Identity in a Nazi Landscape. Journal of Material Culture vol 11, ss. 105-126

Osloleksikon. (2020). Okkupasjonen 1940-45.
https://www.osloleksikon.no/side/Okkupasjonen_1940%E2%80%9345

Osloleksikon. (2020). Karl Johans Gate.
https://www.osloleksikon.no/side/Karl_Johans_gate

Osloleksikon. (2020). Universitetet i Oslo.
https://www.osloleksikon.no/side/Universitetet_i_Oslo

Reisegg, Ø. (2016). Oslo under krigen (p. 351). Pegasus forl.

Scott, D.D., McFeaters, A.P. (2011) The Archaeology of Historic Battlefields: A History and Theoretical Development in Conflict Archaeology. J Archaeol Res 19, 103–132 (2011).
<https://doi.org/10.1007/s10814-010-9044-8>

Sem Fure, J. (2006). Nasjonalsosialistisk universitetspolitikk i Poznan og Oslo. Folia Scandinavica Posnaniensia, 9, 251–261.

Stortinget. (2021). Stortingsbygningen under andre verdenskrig.
<https://www.stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/Historikk/stortingsbygningen/anekdoter-fra-stortingsbygningens-historie/stortingsbygningen-under-andre-verdenskrig/>

Taylor. (1974). The word in stone : the role of architecture in the National Socialist ideology (p. XV, 298 , 22 pl.). Univ. of California Press.

Wilberg, J., Tandberg, M., Esborg, L., Levin, S., Hatlehol, D. G., Nygaard, P., Westlie, B., Hesjedal, A., Luciani, R., Helberg, J., Sivertsen, K., Flyen, A. C., Nome, M. A., Stige, M. (2016). Fortidsminneforeningen Årbok 2016, Krigens minner. Fortidsminneforeningen: Dronningens gate 11.

